

Ryszard Kata

Uniwersytet Rzeszowski

KONSOLIDACJA SPÓŁDZIELCZEGO SEKTORA BANKOWEGO W POLSCE W LATACH 1998-2004

1. Wstęp

Konsolidacja w bankowości polega na łączeniu dwóch lub kilku banków w jedną organizacyjną całość lub na tworzeniu grupy bankowej, której poszczególni członkowie współpracują ze sobą [Dębniowska 2001]. Procesy konsolidacyjne występują w różnych formach. Mogą to być klasyczne fuzje, przejmowanie przez bank silniejszy, np. w drodze zakupu, instytucji słabszej kapitałowo, nabywanie przez bank udziałów w innym banku w celu wpływania na jego działalność lub sterowania nią, tworzenie grup kapitałowych oraz zrzeszanie się małych banków w celu prowadzenia stałej współpracy z dużym bankiem, pełniącym funkcję banku zrzeszającego [Gniewek 2003].

Celem łączenia się banków jest ograniczenie kosztów działania, poprawa efektywności, lepsze dostosowanie oferty produktów do potrzeb klientów, możliwość udzielania większych kredytów i zmniejszenie ryzyka upadłości, możliwość wprowadzenia nowoczesnych rozwiązań informatycznych oraz innowacyjnych produktów bankowych, wreszcie korzyści marketingowe [Jaworski 1999].

Zagadnienie konsolidacji odgrywa szczególną rolę w procesie tworzenia silnego, konkurencyjnego sektora banków spółdzielczych. W wyniku występujących od kilku lat procesów koncentracji kapitału w krajach UE zmniejszyła się liczba samodzielnych banków spółdzielczych (BS-ów). Podobne zjawiska zachodziły również w polskim sektorze bankowości spółdzielczej, przy czym możemy wyróżnić tutaj dwa nurty procesów konsolidacyjnych, tj.:

1) procesy łączeniowe (fuzje i przejęcia) banków spółdzielczych, które są przykładem konsolidacji kapitałowej,

2) procesy konsolidacji organizacyjnej całego sektora bankowości spółdzielczej w kraju.

Wymienione wyżej procesy konsolidacyjne, chociaż przebiegające niezależnie od siebie, były silne ze sobą powiązane. Konsolidacja organizacyjna sektora bankowości spółdzielczej, w wyniku której z 11 banków regionalnych i zrzeszających powstały 3 grupy zrzeszające BS-y, była w dużej mierze konsekwencją fuzji banków spółdzielczych.

Celem opracowania jest charakterystyka procesów konsolidacji banków spółdzielczych w Polsce w latach 1998-2004, a także próba oceny ich efektów ekonomicznych. Rok 1998 przyjęto jako początkowy w analizie ze względu na nasilenie się procesów konsolidacyjnych, determinowanych wymogami kapitałowymi stawianymi bankom przez regulacje prawne bankowości. W opracowaniu wykorzystano dane analityczne Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego w Warszawie, a także wyniki badań ankietowych realizowanych w 2001 r. na próbie 35 banków spółdzielczych regionu podkarpackiego.

2. Procesy konsolidacji banków spółdzielczych

Głównym determinantem procesów konsolidacyjnych banków spółdzielczych w Polsce od roku 1998 była konieczność sprostania progom kapitałowym określonym w uchwale nr 9/98 KNB z dnia 5 sierpnia 1998 r. (§ 1.1, pkt 1)¹ oraz ustawie Prawo bankowe z dnia 29 sierpnia 1997 r. (art. 172, ust. 3, pkt 1)². Wymienione regulacje prawne nakładały na banki obowiązek zwiększenia funduszy własnych do poziomu nie niższego niż równowartość 300 tys. euro do dnia 31 grudnia 1999 r. Termin osiągnięcia pierwszego progu kapitałowego przesuwno jednak dwukrotnie o kolejny rok, najpierw w wyniku nowelizacji ustawy Prawo bankowe z dnia 21 maja 1999 r.³, następnie zaś postanowieniem ustawy z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających⁴. Ostatecznie w art. 27, pkt 6 ustawy przyjęto, że banki spółdzielcze zobowiązane są zwiększyć sumę funduszy własnych do poziomu nie niższego niż: równowartość 300 tys. euro – do końca 2001 r., 500 tys. euro – do końca 2005 r. oraz 1 mln euro do końca 2010 r.⁵ Regulacje te są elementem dostosowania polskiego systemu bankowego do stanu prawnego Unii Europejskiej dotyczącego funduszy własnych banków, określonego przez Dyrektywę Bankową Komisji Europejskiej z 1989 r.⁶

¹ Uchwała nr 9/98KNB z dnia 5 sierpnia 1998 r. (DzUzr NBP nr 19, poz. 44).

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (DzU 1998 nr 140, poz. 939).

³ Ustawa o zmianie ustawy o BFG oraz niektórych innych ustaw (DzU 1999 nr 40, poz. 399).

⁴ Ustawa z dnia 7 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (DzU 2000 nr 119, poz. 1252) – nazywana popularnie milenijną.

⁵ Zgodnie z traktatem akcesyjnym podpisanym przez Polskę z UE instytucje kredytowe są zobligowane osiągnąć trzeci próg kapitałowy, tj. poziom 1 mln euro, już na dzień 31 grudnia 2007 r.

⁶ Dyrektywa bankowa EWG w sprawie funduszy własnych instytucji kredytowych 89/229/EWG L124 z dnia 17 kwietnia 1989 r.

Wyniki przeprowadzonych w roku 2001 badań na próbie 35 BS-ów regionu podkarpackiego wskazują, że problem budowy kapitałów własnych w celu osiągnięcia pierwszego progu 300 tys. euro, a dalej dążenia do osiągnięcia kolejnych wymaganych ustawą progów dotyczył w tym okresie prawie 95% banków spółdzielczych. Prezesi banków, zapytani w jaki sposób planują osiągnąć pierwszy próg kapitałowy, wskazywali na zwiększenie funduszy własnych w drodze kapitalizacji zysków (77,1%), pozyskania nowych udziałowców (68,6%) oraz powiększania i uzupełniania wkładów członkowskich przez dotychczasowych członków spółdzielni (31,4%). Dla wielu banków elementem strategii osiągnięcia progów kapitałowych były jednak procesy konsolidacyjne. Prezes co czwartego BS-u (25,7%) deklarował chęć wzmocnienia potencjału swojego banku poprzez przyłączanie innych banków. Należy dodać, iż spośród badanych jednostek do końca 2000 r., doświadczenia z fuzji i przejęć innych banków posiadało 8 BS-ów (23% populacji) i to prezesi tych banków wykazywali największą skłonność do dalszych konsolidacji. Z kolei 8,6% kierownictwa BS-ów deklarowało, że ich banki będą przyłączać inny BS lub same się przyłączać, w zależności od rozwoju ich sytuacji kapitałowej. Natomiast połączenie z innym (mocniejszym kapitałowo) bankiem deklarowało 40% prezesów BS-ów. Wskazuje to, iż spora część kierownictwa banków uświadamiała sobie niemożność samodzielnego sprostania kolejnym progom kapitałowym. Jednakże częste odwlekanie procesów konsolidacyjnych, a także poszukiwanie innych sposobów budowania kapitałów dowodzi, że wiele banków starało się za wszelką cenę utrzymać swoją samodzielność.

W latach 1998-2004 liczba samodzielnie funkcjonujących BS-ów zmniejszyła się z 1295 jednostek do 596, a zatem o 699 jednostek (tab. 1). W tej liczbie zaledwie 20 jednostek zostało przejętych z powodu słabej sytuacji ekonomicznej, głównie w pierwszych latach badanego okresu. Pozostałe banki, które utraciły swoją samodzielność, zostały przyłączone do innych BS-ów głównie ze względu na niemożność sprostania wymogom kapitałowym. Nie oznacza to jednak, że decydując się na procesy konsolidacyjne, udziałowcy i zarządy banków spółdzielczych nie uwzględniały takich przesłanek ekonomicznych, jak potrzeba podniesienia efektywności ekonomicznej banków, wzrostu ich konkurencyjności i poprawy pozycji na rynku usług finansowych. Przesłanki te były i są niezwykle istotne, gdyż wynikają z obserwowanego w ostatnich latach wzrostu konkurencji na rynku bankowym, szybkiego postępu w technologiach informatycznych w bankowości oraz rosnących wymagań klientów.

Należy podkreślić, iż w wielu wypadkach wymienione korzyści ekonomiczne konsolidacji mocniej determinowały te procesy niż regulacje dotyczące kapitałów własnych. Dowodzi tego przykład największego banku spółdzielczego na Podkarpaciu i jednego z największych w Polsce, tj. Podkarpackiego Banku Spółdzielczego w Sanoku. Bank ten powstał w roku 1999 z połączenia 8 banków spółdzielczych z południowej części Podkarpacia, a decyzja o fuzji była trudną, odważną, ale niewymuszoną decyzją ich kierownictwa i udziałowców (niektóre z przyłączo-

nych banków bowiem były w stanie sprostać pierwszemu progowi kapitałowemu). W efekcie przyłączenia kilku BS-ów suma bilansowa i kapitały własne banku wzrosły odpowiednio o 152% i 188%, wolumen kredytów wzrósł 3-krotnie, depozyty klientów zaś wzrosły o 139%. W latach 1999-2004, czyli już po przeprowadzeniu fuzji, potencjał PBS-u w Sanoku dalej dynamicznie wzrastał. W okresie tym suma bilansowa i kapitały własne banku wzrosły realnie o 235% i 187%, wolumen kredytów powiększył się 3-krotnie, depozytów zaś ponad 4-krotnie. Ten przykład dowodzi, że konsolidacja przynosi pozytywne efekty ekonomiczne i rynkowe, a korzyści skali istotnie wpływają na wzrost potencjału banku [Potocki 2005].

Tabela 1. Procesy łączeniowe banków spółdzielczych w latach 1998-2004

Wyszczególnienie	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Razem 1998-2004
Liczba banków na początku okresu	1 295	1 189	781	680	642	605	600	1 295
Przyczyna zmniejszenia								
- upadłość	4	-	-	1				5
- likwidacja	6	1	-	-				7
- łączenia	96	407	101	37	37	5	4	687*
Razem	106	408	101	38	37	5	4	699
Liczba banków na koniec okresu	1 189	781	680	642	605	600	596	596

* w tym w wyniku przejęcia przez inny bank – 8.

Źródło: dane Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego w Warszawie.

Korzyści z konsolidacji są widoczne również z perspektywy całego sektora banków spółdzielczych. W latach 1998-2004 nieznacznie, ale systematycznie wzrastał potencjał tego sektora w zakresie liczby placówek bankowych. Spadek liczebności samodzielnych jednostek bankowych w wyniku procesów łączeniowych przekładał się na wzrost liczby oddziałów BS-ów, w które przekształcały się jednostki przejmowane. Sukcesywnie rosła także liczba pozostałych placówek, czyli punktów kasowych i agencji. Liczba zatrudnionych w spółdzielczości bankowej przekroczyła na koniec 2004 r. 27,5 tys. etatów (tab. 2).

W latach 1998-2004 wzrósł udział banków spółdzielczych w całym systemie bankowym pod względem takich parametrów, jak suma bilansowa, kwota funduszy własnych, wolumen kredytów dla klientów i depozytów podmiotów niefinansowych oraz zysków sektora bankowego (tab. 2). Udział ten jest wciąż relatywnie niewielki, mieści się bowiem w granicach 6-8%. Jednak widoczna w badanym okresie tendencja wzrostowa jest zjawiskiem pozytywnym, zwłaszcza w kontekście rosnącej konkurencji na rynku bankowym i wchodzenia na niego w coraz większym stopniu kapitału zagranicznego. Pozycja banków spółdzielczych na rynku usług finansowych wynika także z tego, że sektor ten dysponuje najliczniejszą siecią placówek bankowych w kraju, zlokalizowanych głównie na wsi i w małych

miasteczkach. Decyduje to o dużym znaczeniu BS-ów w obsłudze detalicznej ludności. Banki spółdzielcze obsługują blisko 10 mln klientów [Andrusiewicz 2005]. Ich udział na rynku finansowym pod względem liczby prowadzonych depozytów terminowych ludności wynosi ok. 10%, co do liczby zaś udzielanych kredytów dla klientów indywidualnych ok. 16% [Haba 2004]. Banki spółdzielcze stanowią wreszcie podstawową grupę, świadczącą usługi finansowe dla rolnictwa i jego otoczenia oraz ludności wiejskiej, odgrywają zatem istotną rolę w realizacji polityki rolnej i rozwoju gospodarczym na szczeblu lokalnym [Kata 2003].

Od roku 1998 wyniki finansowe banków spółdzielczych poprawiły się niemal we wszystkich aspektach działalności bankowej. W badanym okresie poprawiła się rentowność banków spółdzielczych (rentowność brutto, ROA i ROE), z 11,8% od 14,2% wzrósł współczynnik wypłacalności, obniżeniu uległy koszty działalności, niemal 2-krotnie wzrosła wydajność pracy (tab. 2). Pogorszyła się jedynie jakość portfela kredytowego banków, gdyż udział należności zagrożonych w kwocie kredytów ogółem dla klientów wzrósł z 3,5% do 5,5%. Należy jednak podkreślić, iż w bankach komercyjnych udział ten wynosił 15,5%, a zatem na tym tle jakość portfela kredytowego BS-ów jawi się bardzo korzystnie. W badanym okresie BS-y notowały także lepsze wyniki od banków komercyjnych w zakresie rentowności oraz poziomu kosztów działania [Kata 2005].

Tabela 2. Efekty konsolidacji banków spółdzielczych w latach 1998-2004

Wyszczególnienie	Stan na koniec roku		Zmiana (w %)
	1998	2004	
1. Liczba placówek bankowych:			
– centrale banków	1 189	596	-49,8
– oddziały	668	1 298	+94,3
– pozostałe placówki	730	1 491	+104,2
Razem	2 587	3 385	+30,8
2. Zatrudnienie (liczba etatów)	24 977	27 601	+10,5
3. Udział banków spółdzielczych w polskim systemie bankowym:			
– suma bilansowa	4,3	5,3	+1,0
– fundusze podstawowe i uzupełniające	4,3	5,6	+1,3
– kredyty dla klientów	5,0	7,8	+2,8
– depozyty klientów	5,2	7,0	+1,8
4. Wybrane parametry ekonomiczno-finansowe (w %):			
– rentowność brutto	12,2	20,7	+8,5
– rentowność aktywów ROA	1,4	1,8	+0,4
– rentowność kapitałów ROE	17,9	18,3	+0,4
– udział należności zagrożonych w należnościach od sektora niefinansowego	3,5	5,5	+2,0
– współczynnik wypłacalności	11,8	14,2	+3,4
– poziom kosztów	89,2	83,0	-6,2
– wynik finansowy brutto na 1 zatrudnionego (tys. zł)	11,4	21,2	+85,9

Źródło: dane Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego w Warszawie.

W badanym okresie suma bilansowa banków spółdzielczych wzrosła realnie o 58,3%, kredyty dla klientów uległy realnie podwojeniu, depozyty klientów wzrosły o 60,7%, a należności od sektora budżetowego (głównie samorządów terytorialnych) wzrosły aż 13-krotnie (tab. 3). Ten wskaźnik dowodzi, że banki spółdzielcze coraz skuteczniej konkurują z bankami komercyjnymi (BK) o finansowanie sfery samorządowej, i to nie tylko w aspekcie bieżącej obsługi finansowej gmin czy powiatów, ale także finansowania dużych przedsięwzięć inwestycyjnych. W porównaniu z rokiem 1998 wynik finansowy brutto całego sektora BS-ów wzrósł realnie o 55%. We wszystkich wymienionych parametrach BS-y osiągnęły wyższą dynamikę niż banki komercyjne.

Tabela 3. Wartość i dynamika aktywów i pasywów BS-ów na tle banków komercyjnych w latach 1998-2004

Wyszczególnienie	Sektor	Kwota (w mln zł) według stanu na koniec		Dynamika 2004/1998 (w %)	
		1998	2004	wartości nominalnych	wartości realnych
Suma bilansowa	BS	13 692,3	28 712,9	209,7	158,3
	BK	305 034,5	509 753,7	167,1	126,1
Należności od sektora niefinansowego	BS	6 341	16 649,4	262,6	198,2
	BK	122 643,3	209 473,5	170,8	128,9
Należności od sektora budżetowego	BS	48,6	843,5	1 735,6	1 309,9
	BK	7 087,8	19 884,1	280,5	211,7
Zobowiązania wobec sektora niefinansowego	BS	10 060,4	21 418,1	212,9	160,7
	BK	185 544,2	288 846,1	155,7	117,5
Kapitały własne	BS	1 137,2	2 879,6	253,2	191,1
	BK	25 641,2	49 664,2	193,7	146,2
Wynik finansowy brutto	BS	285,1	585,6	205,4	155,0
	BK	4 370,3	7 358,1	168,4	127,1

Źródło: dane Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego w Warszawie.

Wyniki badań wskazują, że efekty procesów konsolidacyjnych w sektorze są pozytywne. Poprawa sytuacji ekonomiczno-finansowej banków spółdzielczych i ich pozycji na rynku to także skutek wprowadzania do banków nowych technologii, ich informatyzacji, rozszerzania oferty usług bankowych czy też rozwoju sieci placówek. O ile jednak pozytywne trendy w sektorze, widoczne już po roku 1994, były głównie efektem procesów restrukturyzacyjnych oraz coraz większego doświadczenia kadry zarządzającej banków w funkcjonowaniu w warunkach gospodarki rynkowej, o tyle dobre wyniki w latach 1998-2004 należy przypisać w głównej mierze procesom konsolidacyjnym. Bez tych procesów nie byłaby możliwa modernizacja technologiczna i produktowa wielu BS-ów (np. wprowadzanie kart płatniczych i bankomatów), jak też ich dosyć dynamiczne wchodzenie na nowe segmenty rynku bankowego (np. bankowość internetowa) lub takie, na których ich obecność była słabo zaznaczona (bankowość korporacyjna, obsługa finansowa sektora publicznego).

Ważne jest ponadto, że banki spółdzielcze, konsolidując się, nie porzucają modelu działania charakterystycznego dla banków lokalnych i nie tracą dobrych relacji z lokalnym środowiskiem gospodarczym. Świadczy o tym wysoki udział kredytów oraz depozytów podmiotów niefinansowych, tj. osób fizycznych, przedsiębiorstw i rolników, w sumie bilansowej banków⁷.

3. Wnioski

1. W latach 1998-2004 sektor banków spółdzielczych podlegał gruntownej transformacji, której towarzyszyły zmiany organizacyjne i regulacyjne. Jednym z najistotniejszych elementów tych przekształceń były procesy konsolidacyjne. W ich efekcie liczba banków spółdzielczych zmniejszyła się o połowę, banków zrzeszających zaś z 11 do 3, ale sektor spółdzielczy odzyskał utraconą pozycję rynkową i stał się konkurencyjny.

2. Dobra sytuacja ekonomiczno-finansowa banków spółdzielczych i wzrost ich udziału w podstawowych wielkościach bilansowych sektora bankowego wskazują, że procesy konsolidacyjne przyniosły pozytywne efekty. Jest to tym ważniejsze, że znaczny odsetek spółdzielców bankowych podchodził do tych procesów z dużymi obawami.

3. Problem osiągnięcia progów kapitałowych i utrzymania samodzielnego bytu determinował w latach 1998-2004 plany banków w zakresie ich funkcjonowania i rozwoju. Procesy konsolidacyjne były często alternatywą dla banków niemogących sprostać wymogom kapitałowym. W wielu przypadkach głównym argumentem za realizacją tych procesów były jednak przesłanki ekonomiczne.

Literatura

- Andrusiewicz G., *Kapitały banków spółdzielczych*, „Bank i Kredyt” 2005 nr 11, s. 4-7.
- Dębniewska M., *Konsolidacja banków – oczekiwania i efekty*, Roczniki Naukowe SERiA, t. 3, z. 1, Białystok 2001, s. 174-178.
- Gniewek J., *Zarządzanie strategiczne w sektorze banków spółdzielczych w Polsce w okresie transformacji*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej nr 401, Rozprawy, z. 294, Kraków 2003.
- Haba A., *Opinie rolników o usługach banków spółdzielczych*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2004 nr 1, s. 56-65.
- Jaworski W. L., *Współczesny bank*, Poltext, Warszawa 1999.
- Kata R., *Banki spółdzielcze jako lokalne instytucje finansowe na tle sektora bankowego w Polsce*, [w:] *Zmiany w agrobiznesie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, red. S. Urban, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej nr 1070, AE, Wrocław 2005, s. 412-419.

⁷ W badanym okresie wykazywał on w BS-ach znacznie wyższy poziom niż w bankach komercyjnych (w 2004 r. odpowiednio o 16,4% i 13,9%).

Kata R., *Rola banków spółdzielczych w finansowaniu rolnictwa regionu podkarpackiego*, Uniwersytet Rzeszowski, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2003.

Miętki Z., *Wybrane aspekty restrukturyzacji bankowego sektora spółdzielczego*, „Bank i Kredyt” 2000 nr 6, s. 24-35.

Potocki W., *Poprzeczka coraz wyżej, Raport. Najlepsze banki spółdzielcze 2004*, „Gazeta Bankowa” 2005.

CONSOLIDATION OF THE COOPERATIVE BANK SECTOR IN POLAND IN 1998-2004

Summary

The aim of the paper is to show the processes of consolidation of the cooperative bank sector in Poland in 1998-2004 as well as a trial of estimation of their economic effects. In this period the sector of cooperative banks experienced transformation, of which processes of consolidation were the most important element. Their result was the decrease in number of the cooperative banks by about half. However, cooperative sector regained their market position and started to be competitive.